

به نام خدا

ارزیابی دور اول مذاکرات برجامی وین آغاز کارزار برای تعدیل موضع ایران

دور اول نشست حضوری کمیسیون مشترک برجام با موضوع چگونگی پایبندی واشنگتن و تهران به توافق هسته‌ای پایان یافت و طرفین برای ارزیابی مذاکرات صورت گرفته و نتایج اولیه مباحث مطرح شده در دو کارگروه «رفع تحریم‌ها و اقدامات هسته‌ای» به پایتخت‌های خود بازگشته‌اند تا برای آغاز دور دوم این نشست در روز چهارشنبه (۲۵ فروردین‌ماه) آماده شوند. مهمترین مسئله دور اول نشست وین اختلاف نظر درباره «رفع تحریم‌ها و راستی‌آزمایی» بود. ایران آماده پایبندی کامل به برجام است و فهرست اقدامات هسته‌ای آن مشخص و شفاف است ولی در طرف مقابل، آمریکا اراده سیاسی برای رفع کامل تحریم‌ها را نداشته و اتفاق نظر درباره فهرست اقداماتی که این کشور برای بازگشت به برجام باید انجام بدهد، وجود ندارد.

شکل‌گیری کمپین سیاسی و رسانه‌ای برای تعدیل سیاست حرف قطعی ایران

سیاست حرف قطعی جمهوری اسلامی ایران درباره پرونده هسته‌ای به چگونگی بازگشت آمریکا به برجام و پایبندی ایران به توافق هسته‌ای اشاره دارد. پس از خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ ایران با استناد به ماده (۳۶) توافق هسته‌ای ضمن حفظ شاکله توافق، در دو مرحله برخی از تعهدات هسته‌ای خود را کاهش داد. حال در وضعیتی که هر دو طرف برای پایبندی به برجام ابراز تمایل کرده‌اند جمهوری اسلامی ایران در یک تصمیم قاطع و مورد اجماع داخلی اقدام به طراحی فرآیند منطقی و مشروع بازگشت آمریکا و سپس ایران به برجام کرده است. طبق این سیاست، به دلیل آنکه خروج از برجام توسط آمریکا صورت گرفته است، نخست این کشور باید به تعهدات خود (رفع تحریم‌ها) عمل نماید. از سوی دیگر، با توجه به اینکه در دوره اجرای برجام در فاصله زمانی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ آمریکا عملاً از اجرای تعهد خود برای رفع عملی و مؤثر تحریم‌ها خودداری کرد و از سال ۲۰۱۸ تاکنون ضمن اعمال مجدد تحریم‌های هسته‌ای، اقدام به وضع تحریم‌های جدید متعددی کرده است، بازگشت آمریکا به برجام زمانی امکان‌پذیر است که این کشور همه تحریم‌ها را لغو کرده باشد و ایران با راستی‌آزمایی آن نسبت به انتفاع اقتصادی از برجام اطمینان حاصل کند. بر این اساس، سیاست «حرف قطعی» جمهوری اسلامی ایران در مرحله پیش از بازگشت به برجام دارای سه رکن اصلی است. طبق این سیاست، به لحاظ زمانی، ابتدا آمریکا باید اقدام به رفع تحریم‌ها نماید. به لحاظ محتوایی، رفع تحریم‌ها باید شامل همه تحریم‌ها و به ویژه سایر تحریم‌هایی باشد که از ابتدای دولت ترامپ به هر نحو علیه ایران وضع شده است. به لحاظ فرآیندی، ایران برای اطمینان از رفع عملی و مؤثر تحریم‌ها باید اقدام به راستی‌آزمایی اقدامات آمریکا کند.

معاونت مطالعات
سیاسی

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۶۰۱۷۴۶۳

تاریخ انتشار:

۱۴۰۰/۱/۲۱

ارزیابی نشست وین نشان می‌دهد آمریکا و اروپا در حال طراحی و پیاده‌سازی روندی هستند که علی‌رغم تأکید مقام معظم رهبری مبنی بر عدم تخطی از سیاست حرف قطعی، تیم مذاکره‌کننده ایران را وادار به عقب‌نشینی از هر سه رکن اصلی این سیاست کنند. بر اساس این طراحی، بازگشت همزمان و موازی دو طرف جایگزین بازگشت اول آمریکا به برجام می‌شود؛ ایران به جای رفع همه تحریم‌ها به رفع بخشی از تحریم‌ها رضایت بدهد و در نهایت، راستی‌آزمایی واقعی تبدیل به مجموعه اقدامات نمادین و صوری در یک بازه زمانی کوتاه‌مدت شود.

سخنان رئیس هیئت ایرانی در کمیسیون مشترک برجام پس از نشست وین درباره ضرورت «رفع همه تحریم‌ها» پسندیده بود ولی اظهارات ایشان مبنی بر «بازگشت تک‌مرحله‌ای»^۱ به برجام و «راستی‌آزمایی سریع و راحت»^۲ ابهاماتی را در این خصوص ایجاد کرده است. بررسی واکنش آمریکا و اروپا به دور اول نشست وین نیز نشان می‌دهد برآوردی در میان کشورهای غربی در حال شکل‌گیری است که ایران به نوعی بازگشت همزمان به برجام و راستی‌آزمایی صوری را پذیرفته و اکنون باید ایران را برای پذیرش رفع بخشی از تحریم‌ها تحت فشار سیاسی و رسانه‌ای قرار داد. به عنوان نمونه، وزارت خارجه آمریکا در واکنش به نتایج دور اول گفتگوها اعلام کرد که «اگرچه نشانه‌هایی از جدیت ایران برای بازگشت به برجام وجود دارد ولی قطعاً کافی نیست. اگر ایران بر موضع رفع همه تحریم‌ها پافشاری کند، مذاکرات به بن‌بست کشیده خواهد شد.»^۳ برخی نیز در داخل کشور با تأکید بر دو کلیدواژه اصلی «عدم فرصت‌سوزی» و «جلوگیری از مقصرسازی ایران» در حال کمک به این کارزار هستند.

آمریکا پیش از برگزاری دور دوم نشست در حال شکل‌دهی به چنین ذهنیتی است که اصرار ایران برای رفع همه تحریم‌ها غیرمنطقی بوده و مانع از به ثمر رسیدن مذاکرات می‌شود. در این راستا، وزارت خارجه این کشور پس از دور اول نشست وین اعلام کرد که «موضع قاطع آمریکا این است که در صورت بازگشت ایران به برجام ما تنها تحریم‌هایی را رفع خواهیم کرد که ناسازگار با توافق هسته‌ای است. این موضوع به معنای لغو تمام تحریم‌ها نیست زیرا برخی از آنها تحریم‌های مشروعی هستند. براساس توافق هسته‌ای سال ۲۰۱۵ آمریکا این حق را داشته و {در صورت بازگشت به آن} خواهد داشت که در موضوعات غیرهسته‌ای نظیر تروریسم، برنامه موشکی، حقوق بشر و... ایران را تحریم کند.»^۴

در برابر عملیات روانی آمریکا برای تعدیل رویکرد ایران در فرآیند بازگشت به برجام توجه به سه نکته زیر ضروری است:

۱. پافشاری ایران بر رویکرد «رفع همه تحریم‌ها» برخلاف دیدگاه آمریکا ناشی از یک «رویکرد تمامیت‌خواهانه»^۵ نیست، بلکه حاصل تجربه اجرای برجام در طول پنج سال گذشته و تغییر ماهیت تحریم‌های آمریکاست. از نگاه آمریکا، ایران باید به تمام اقدامات خود عمل نماید و در ازای آن به اجرای حداقلی تعهدات آمریکا راضی شود. با این حال، در شرایط کنونی پذیرش پیشنهاد آمریکا مبنی بر لغو تحریم‌های ناسازگار با برجام و تخطی از سیاست لغو همه تحریم‌ها دو پیامد زیان‌بار دارد. نخست، بعد از خروج آمریکا از برجام تحریم‌های هسته‌ای و غیرهسته‌ای با یکدیگر ترکیب شده‌اند و به راحتی نمی‌توان تحریم هسته‌ای را از تحریم‌های

1. <https://tn.ai/2480306>

2. mehrnnews.com/xV5C7

3. <https://www.state.gov/briefing-with-senior-state-department-official-on-recent-u-s-engagement-in-vienna-regarding-the-jcpoa/>

4. <https://www.state.gov/briefing-with-senior-state-department-official-on-recent-u-s-engagement-in-vienna-regarding-the-jcpoa/>

5. maximalist position

غیرهسته‌ای تفکیک کرد. از این جهت همانگونه که وزیر خارجه ایران در توثیت خود تأکید کرده است تمام تحریم‌های دوره ترامپ مغایر با برجام است.^۱

دوم، پذیرش تمایز میان تحریم‌های هسته‌ای و غیرهسته‌ای از سوی ایران به معنای حفظ بخشی از تحریم‌ها و ایجاد بستری برای استمرار اعمال تحریم علیه ایران پس از بازگشت احتمالی دو طرف به برجام خواهد بود. آمریکا تلاش دارد تا در بازگشت به برجام زیرساخت‌های اعمال فشار علیه ایران را با هدف مهار برنامه منطقه‌ای و موشکی حفظ کرده و کاخ سفید و کنگره قابلیت وضع تحریم‌های جدید پس از بازگشت به برجام را داشته باشد. عدم مخالفت با این رویکرد آمریکا در مرحله کنونی حتی در صورت بازگشت دو طرف به برجام نه تنها مانع از انتفاع اقتصادی ایران از توافق هسته‌ای خواهد شد بلکه به زیان ایران نیز خواهد بود. در طول سال‌های اخیر، آمریکا بخش‌های حیاتی اقتصاد ایران را با عناوین غیرهسته‌ای تحت تحریم قرار داده است. به صورت مشخص، در حال حاضر بیش از ۳۰۰ فرد و نهاد ایرانی از جمله بانک مرکزی، شرکت ملی نفت، کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، شرکت ملی صنایع پتروشیمی، بانک‌های خصوصی و... ذیل تحریم‌های به اصطلاح تروریستی قرار دارد.

۲. انتخابات ریاست جمهوری ایران و ضرب‌الاجل توافق موقت میان ایران و آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای در خردادماه سال جاری، توجیه درستی برای تعجیل در مذاکرات نیست. گذشت زمان نباید عاملی برای تحت فشار قرار دادن ایران برای تخطی از سیاست حرف قطعی باشد، بلکه این موضوع چالشی است که آمریکا باید برای حل آن چاره‌اندیشی کند. اتمام بازه زمانی توافق موقت با آژانس مسئله ایران نیست. ایران افزون بر بازه زمانی دوماهه قانون «اقدام راهبردی برای لغو تحریم‌ها» یک فرصت سه‌ماهه دیگر به طرف‌های غربی داد تا با رفع تحریم‌ها از توقف نظارت‌های پروتکلی و داوطلبانه جلوگیری کند. اکنون توپ در زمین آمریکا است و این کشور باید برای از سرگیری بخشی از نظارت‌های متوقف شده اقدام به رفع تحریم نماید.

۳. معاون وزیر خارجه جمهوری اسلامی ایران هدف از نشست وین را «نزدیک کردن مواضع طرفین از طریق مذاکره» و خواسته اصلی ایران را «رفع همه تحریم‌ها» اعلام کرده است.^۲ نکته قابل توجه آن است که آمریکا از طریق مذاکره غیررسمی و فضا سازی تلاش دارد تا ایران را به رفع بخشی از تحریم‌ها راضی کند. از این رو، نزدیک ساختن مواضع به یکدیگر نباید به معنای عقب‌نشینی ایران از سیاست حرف قطعی درباره تحریم‌ها یا پذیرش یک راه‌حل بینابین باشد. به عنوان نمونه، ایران نباید با حفظ بخشی از تحریم با توجیه غیرهسته‌ای بودن آن موافقت کند. همچنین رفع دوماهه‌ای تحریم‌های آمریکا (رفع تحریم‌های مغایر با برجام در گام اول و مذاکره درباره رفع دیگر تحریم‌ها در گام دوم) نیز مغایر با سیاست حرف قطعی است.

جمع‌بندی

سیاست حرف قطعی جمهوری اسلامی ایران قابل چانه‌زنی نیست و هیچ توجیهی نمی‌تواند باعث تعدیل در ارکان این سیاست شود. مهمترین آسیب در مرحله کنونی، تعجیل در به سرانجام رسیدن مذاکرات و تأثیرپذیری از فضا سازی آمریکا است.

1. <https://twitter.com/JZarif/status/1380480530626527238>

2. entekhab.ir/002ZAT

نکته اساسی آن است که برای جمهوری اسلامی ایران «نتیجه» مهمتر از «زمان» است. از این رو، تا پیش از اطمینان از رفع عملی و مؤثر همه تحریم‌ها و انجام یک فرآیند راستی‌آزمایی واقعی، بازگشت آمریکا به برجام به ضرر ایران بوده و جز ایجاد یک شوک روانی مثبت در یک دوره زمانی کوتاه‌مدت تأثیری در وضعیت اقتصادی ایران نخواهد داشت.

صبر ایران و تحمل فشارهای خارجی در طول سه سال گذشته به دلیل منتظر ماندن برای تغییر رئیس‌جمهور آمریکا نبود بلکه ایران به دنبال تغییر رویکرد آمریکا و درک راهبردی آن از اثربخشی تحریم‌ها بود. دولت بایدن اگرچه فشار حداکثری را یک شکست می‌داند، این شکست را ناشی از عدم هوشمندی در رفتار دولت ترامپ و عدم بهره‌گیری از ظرفیت مذاکره و ایجاد اجماع با کشورهای اروپایی می‌داند. در واقع، آمریکا همچنان به اثربخشی فشار بر ایران امیدوار است و تا زمانی که در این درک راهبردی آمریکا تغییری ایجاد نشود نه تنها مذاکره با آمریکا سودی نخواهد داشت، بلکه هیچ توافقی با این کشور پایدار نخواهد بود. بنابراین، باید نسبت به چشم‌انداز گفتگوهای جاری در وین حساسیت بیشتری وجود داشته باشد و مجلس شورای اسلامی با دقت افزون‌تری بر این فرآیند نظارت کرده و از انطباق آن با قانون اقدام راهبردی برای لغو تحریم‌ها (به‌ویژه مواد ۶ و ۷ قانون) اطمینان حاصل کند. دولت و تیم مذاکره‌کننده نیز باید نسبت به محتوا و طرح‌های مذاکراتی در وین، شفاف‌تر عمل کند و همانند تجربه برجام، جامعه را با یک متن از پیش توافق شده مواجه نسازد و لذا باید اجازه دهد که نخبگان کشور از این مسیر مطلع باشند و درباره ابعاد آن توان اظهار نظر داشته باشند.